

**Міністерство освіти і науки України
Державний торговельно-економічний університет
Вінницький торговельно-економічний інститут
Кафедра менеджменту та адміністрування**

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

на тему:

«Державне регулювання аграрного сектору в Україні»

(за матеріалами Товариства з обмеженою відповідальністю «АГРОБУД»,
смт. Оратів, Вінницька область)

Здобувача вищої освіти
IV курсу, групи ПУА-41д,
спеціальності 281 «Публічне
управління та адміністрування»
освітньої програми
«Публічне управління та адміністрування»
денної форми навчання

Владислава
Ставничого

Науковий керівник
д.е.н., доцент

Іван
Заюков

Гарант освітньої програми
к.е.н., доцент

Наталя
Махначова

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ФОРМИ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ АГРАРНОГО СЕКТОРУ	5
РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ АГРАРНОГО СЕКТОРУ «ТОВ АГРОБУД»	11
2.1. Загальний стан аграрного сектору «ТОВ Агробуд»	11
2.2. Державне регулювання цін ринку сільськогосподарської продукції	18
РОЗДІЛ 3. ШЛЯХИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ АГРАРНОГО СЕКТОРУ	24
3.1. Перспективи розвитку державної аграрної політики в Україні	24
3.2. Обґрунтування напрямів вдосконалення державного регулювання аграрного підприємництва	30
ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ	37
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	39

ВСТУП

Актуальність дослідження пов'язана з тим, що аграрний сектор економіки в умовах інституційних трансформацій знаходиться під впливом багатьох сил, які реорганізують його, чи впливають в інший спосіб за рахунок природних чи соціально-економічних чинників. Виходячи із цього, він повинен перебувати під постійним контролем з боку органів державної влади з метою уникнення дестабілізації та запобігання суттєвому зниженню рівня дохідності. Роль державного регулювання господарської діяльності аграрного сектору економіки є дуже важливою, особливо, якщо виходити із значення агропродовольчого сектору економіки, основним завданням якого є забезпечення населення країни продуктами харчування.

Світовий досвід регулювання аграрного виробництва свідчить про необхідність таких дій, як: запобігання ризикам і нестабільності на аграрних ринках; підтримання рівня доходів сільськогосподарських товаровиробників; регулювання процесів з метою дотримання екологічної та продовольчої безпеки в країні. Тому, дослідження процесів, пов'язаних із державним регулюванням господарської діяльності підприємств є актуальним

Мета і завдання дослідження. Метою роботи є виявлення та узагальнення теоретико-методологічних засад державного регулювання аграрного сектору економіки. Мета розкривається в роботі через такі завдання:

- встановити сутність та теоретичні основи, принципи та механізм здійснення державного регулювання господарською діяльністю підприємств;
- провести аналіз процесів регулювання діяльності агропідприємств;
- запропонувати напрямки вдосконалення державного регулювання.

Об'єктом дослідження є процес забезпечення державного регулювання аграрного сектору в Україні.

Предметом дослідження є теоретичні засади і практичні рекомендації щодо підвищення ефективності здійснення державного регулювання аграрного сектору України (на прикладі ТОВ «Агробуд»).

Методи дослідження. В кваліфікаційній роботі використано методи аналізу і синтезу, декомпозиції, індукції і дедукції а також комплексний метод, які дозволили сформулювати подані у роботі висновки.

Інформаційна база дослідження полягає у здійсненні узагальнень теоретичних та методико практичних засад здійснених державним регулюванням.

Практична цінність. Запропоновані в кваліфікаційній роботі пропозиції щодо покращення стану державного регулювання можуть бути використані при розробці стратегічних та оперативних планів регіональними органами влади.

Результати дослідження апробовані на XI Всеукраїнській студентській науково-практичній конференції «Актуальні проблеми ефективного соціально-економічного розвитку України: пошук молодих» (21 квітня 2022 року) шляхом публікації статті «Державне регулювання аграрного сектору в Україні».

Структура роботи визначена метою та основними задачами дослідження. Кваліфікаційна робота викладена на 42 сторінках друкованого тексту, містить вступ, основну частину, яка складається із трьох розділів, висновків. Список використаних джерел містить 36 найменувань.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ФОРМИ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ АГРАРНОГО СЕКТОРУ

Аграрний сектор посідає особливе місце у національній економіці, відіграючи важливу роль у формуванні та забезпеченні продовольчої та економічної безпеки держави. Стрімкі зміни соціально-економічної та політичної ситуації в глобальному просторі, тенденції розвитку світового сільського господарства й необхідність забезпечення продовольчої безпеки вимагають посиленої уваги до розвитку вітчизняного аграрного сектору, що є стратегічною ланкою економічної системи країни [7; 9]. Нині, коли в аграрній реформі ведеться пошук оптимальних механізмів забезпечення сталого розвитку аграрного сектору, актуальним є дослідження механізму державного регулювання останнього. Аграрній галузі притаманні особливості, що позначаються на формуванні системи її державного регулювання. Галузь є життєзабезпечувальною, адже від стану та перспектив її розвитку залежить забезпечення життєдіяльності населення країни.

Для України характерна залежність економічного зростання від експорту сировини і агропромислової продукції з низьким ступенем переробки, який виключає або значно знижує інноваційну складову виробництва. Непідготовленість більшості підприємств до реалій сучасної економічної ситуації України пояснюється, в першу чергу тим, що минуле було практично повністю визначене і обмежене плановими завданнями, зовнішнє середовище не стимулювало, а часто навіть перешкоджало формуванню інноваційних моделей управління [8]. Через це, при входженні підприємства, не орієнтованого на інновації в нове динамічне середовище, виникає конфлікт, що веде до необхідності, або постійно, оперативно підлаштовуватися під зміни, що вже відбулися, або формувати специфічні механізми управління, що дозволяють прогнозувати майбутні зміни і адекватно на них реагувати, тобто створювати механізми управління інноваціями.

Інтеграція України у світове співтовариство зумовлює необхідність системного підходу до аналізу сучасних процесів розвитку сільськогосподарського виробництва з метою розробки відповідних механізмів регулювання, які здатні забезпечити швидку адаптацію галузі до нових умов господарювання. Серед них особливе місце належить обґрунтуванню теоретико-методологічних засад державної підтримки сільського господарства. Важливим для подальшого дослідження є твердження, що державну підтримку не можна ототожнювати з державним регулюванням, оскільки останнє може бути спрямоване не тільки на стимулювання розвитку економічних процесів, а й на їхнє обмеження. В сільському господарстві прикладом обмеження виробництва є програми, що застосовуються в країнах ЄС та США [1]. Таким чином, реалізуючи обмежувальну функцію, держава водночас може здійснювати стимулюючий вплив через систему державної підтримки.

На нашу думку, державна підтримка – це складова системи державного регулювання сільського господарства, що являє собою сукупність правових, фінансово-економічних, організаційних та інших заходів держави щодо стимулюючого впливу на розвиток як сільськогосподарського виробництва, так і сільських територій у потрібному для суспільства напрямі. Проте трактування державної підтримки лише з позиції фінансової або бюджетної підтримки є неповним, оскільки вона може включати інформаційне забезпечення, системи страхування й біржового ринку [11; 12; 23; 14].

Необхідність державного регулювання аграрного сектора економіки визначається специфікою самого аграрного сектора й агропродовольчого ринку. Результати дослідження апробовані на XI Всеукраїнській студентській науково-практичній конференції «Актуальні проблеми ефективного соціально-економічного розвитку України: пошук молодих» (21 квітня 2022 року) шляхом публікації статті «Організаційний механізм забезпечення прав і свобод людини». Результати дослідження апробовані на XI Всеукраїнській студентській науково-практичній конференції «Актуальні проблеми ефективного соціально-економічного розвитку України: пошук молодих» (21 квітня 2022 року) шляхом

публікації статті «Організаційний механізм забезпечення прав і свобод людини» [2]:

- в аграрному секторі повільніше відбувається оборот капіталу;
- немонопольному аграрному ринку протистоять олігопольні структури першої сфери АПК (сільськогосподарське машинобудування, виробництво добрив і хімічних засобів, промислове кормовиробництво), які встановлюють так звані адміністративні, або преїскурантні ціни.

Метою державного регулювання є формування та реалізація аграрного потенціалу задля забезпечення сталого розвитку аграрного сектору в контексті досягнення економічної та екологічної безпеки держави. Мікроекономічний аналіз розглядає внутрішній стан і потенціал аграрного сектору, макроекономічні дослідження передбачають вивчення його у взаємодії з іншими секторами економіки та їхнього впливу на економіку в цілому. Процес кругообігу матеріальних та фінансових ресурсів, що регулює розвиток аграрного сектору, здійснюється під контролем і за участі основного інституційного суб'єкта – держави, яка регулює земельні відносини, одержує податки й збори, натомість здійснює на їхню користь трансфертні платежі, субвенції та дотації, фінансує державні програми.

Державне регулювання має забезпечити створення міцної матеріальної основи для зростання добробуту народу, підтримку балансу соціально-економічних інтересів різних верств населення, збереження цілісності територіального простору країни.

Механізм державного регулювання аграрного сектора економіки - це спосіб дій суб'єкта регулювання заснований на базових функціях і принципах, що забезпечує за допомогою форм, методів і засобів ефективне функціонування системи державного регулювання для досягнення певної мети і вирішення протиріч. При цьому економічні функції держави визначають напрями її діяльності, завдання і цілі, а механізм державного регулювання забезпечує способи їх реалізації [15]. До базових функцій органів державного регулювання розвитку аграрного сектора, на наш погляд, необхідно віднести: визначення мети,

завдань і моделі розвитку, формування правил економічних взаємин і ведення агробізнесу, координація та контроль дотримання інтересів економічних суб'єктів, стимулювання і контроль економічних процесів.

При формуванні функцій державного регулювання аграрного сектору важливе значення необхідно надавати визначенню цілей, завдань і моделей їх виконання, бо від цього буде залежати стратегічний розвиток аграрної економіки та якість ліквідації системних проблем, негативних тенденцій накопичених за роки реформування аграрного сектора. Стратегічні цілі державного регулювання аграрного сектора повинні бути спрямовані на [3]:

- розробку та затвердження правового підґрунтя розвитку аграрного сектора;
- визначення цілей розвитку аграрного сектору, спрямованих на ефективне використання виробничих ресурсів у ньому;
- вирівнювання сукупного попиту і сукупної пропозиції на продовольчому ринку;
- підтримання стабільної економічної ситуації в галузі;
- перерозподіл доходів, спрямованих на згладжування відмінностей в доходах сільськогосподарських виробників;
- захист внутрішнього продовольчого ринку;
- забезпечення і підтримання продовольчої безпеки в країні.

Механізми державної підтримки аграрного сектору можна диференціювати таким чином [4]:

- залежно від джерел фінансування виділяють бюджетний механізм підтримки, коли за рахунок бюджетів всіх рівнів надаються бюджетні послуги, а також розробляються і реалізуються програми регулювання галузі сільського господарства, і позабюджетний вид держпідтримки, що є заходами економічної політики, які не вимагають витрачання засобів федерального або регіональних бюджетів, зокрема регулювання цін і тарифів, зовнішньоторговельне регулювання експорту й імпорту продукції, встановлення пільг, заборон і обмежень;

- залежно від періоду дії заходів, направлених на стійкий розвиток сільського господарства, розрізняють короткостроковий - до одного року – і довгостроковий механізм державної підтримки - більше одного року;

- по рівнях виділяють два види державної підтримки сільськогосподарських товаровиробників: регіональний, коли заходи держпідтримки агрокомплексу розповсюджуються тільки усередині окремого регіону, якщо заходи підвищення ефективності сільськогосподарського виробництва діють на території всієї країни.

При формуванні функцій державного регулювання аграрного сектору важливе значення необхідно надавати визначенню цілей, завдань і моделей їх виконання, бо від цього буде залежати стратегічний розвиток аграрної економіки та якість ліквідації системних проблем, негативних тенденцій накопичених за роки реформування аграрного сектору. Стратегічні цілі державного регулювання аграрного сектору повинні бути спрямовані на [5]:

- розробку та затвердження правового підґрунтя розвитку аграрного сектору;
- визначення цілей розвитку аграрного сектору, спрямованих на ефективне використання виробничих ресурсів у ньому;
- вирівнювання сукупного попиту і сукупної пропозиції на продовольчому ринку;
- підтримання стабільної економічної ситуації в галузі;
- перерозподіл доходів, спрямованих на згладжування відмінностей в доходах сільськогосподарських виробників;
- захист внутрішнього продовольчого ринку;
- забезпечення і підтримання продовольчої безпеки в країні.

Відповідно до сучасного законодавства основними напрямками державної підтримки сільського господарства в країні є: [6; 10; 19] забезпечення доступності кредитних ресурсів для сільськогосподарських товаровиробників; розвиток системи страхування ризиків в сільському господарстві; розвиток племінного тваринництва; розвиток елітного насінництва; забезпечення виробництва

продукції тваринництва; забезпечення закладання багаторічних насаджень і догляд за ними; забезпечення оновлення основних засобів сільськогосподарських товаровиробників; забезпечення заходів щодо підвищення родючості ґрунтів; забезпечення сталого розвитку сільських територій; надання консультаційної допомоги аграрним товаровиробникам, підготовка і перепідготовка кадрів; інформаційне забезпечення при реалізації державної аграрної політики.

Таким чином, здійснення регулювання аграрного сектору в найбільшій мірі передбачає підтримку сільськогосподарських товаровиробників, що здійснюється за рахунок створення сприятливих умов для їх функціонування, компенсації втрат, страхування від можливих втрат, сприяння в отриманні кредитів тощо. Окрім сприяння діяльності сільськогосподарських підприємств, важливим напрямком регулювання є забезпечення стабільності аграрних ринків з метою недопущення різких цінових коливань, виникнення ажіотажу тощо.

Найтипівішими механізмами здійснення підтримки сільськогосподарського виробництва та аграрних ринків в Україні є податкова політика; грошово-кредитна політика; бюджетна політика; цінова політика; гарантування мінімальних цін; плани і програми розвитку; дотації; підтримка соціального розвитку; державне замовлення; ліцензування окремих видів діяльності; сприяння зовнішньоекономічній діяльності.

Таким чином, аграрний сектор є важливим елементом національної економіки, який здійснює виробництво продовольчих товарів, забезпечує роботою значну частину населення України, є важливим елементом соціального розвитку країни. В той же час, особливості ведення сільського господарства тісно пов'язані із чинниками, які ставлять сільське господарство у нерівне становище у порівнянні із іншими галузями економіки. Це обумовлює потребу у підтримці аграрного сектору економіки.

Основну роль у підтримці сільськогосподарських виробників і стану аграрного сектору в цілому відіграє держава. Її компетентні органи здійснюють різноспрямований вплив на стан сільськогосподарського виробництва та аграрних ринків.

РОЗДІЛ 2

АНАЛІЗ ЗАХОДІВ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ АГРАРНОГО

2.1. Загальний стан аграрного сектору «ТОВ Агробуд»

Сільськогосподарське виробництво посідає ключове місце в економічних дослідженнях, оскільки рівень його розвитку визначає економічну і продовольчу безпеку країни. Акумуляція значного обсягу засобів виробництва, ресурсів та соціально-економічне значення галузі обумовлює її великий потенціал у плані окупності інвестиційних проєктів. Актуальність порушеної проблематики підвищує її традиційно аграрний статус. Так, частка сільського населення в області становить 56,6 %, причому в усіх районних центрах вона є більшою за 50 %. Основна концентрація промислового виробництва відбувається в обласному центрі, в той час як по районах більш-менш рівномірно розподіляється сільськогосподарське, переробне та харчове виробництво. У структурі основних засобів області частка сільського господарства разом з мисливством становить 9,6 %, поступаючись промисловості (21,0 %), транспортній сфері й сфері зв'язку (21,7 %), а також ринку нерухомості (21,7 %) [30].

Такі умови зумовлюють переважання аграрного виробництва над іншими видами діяльності. У структурі доданої вартості за видами діяльності частка сільського господарства становить 26,8 %, що є найбільшим показником по області. Те ж саме можна стверджувати й про структуру виробництва продукції, в якій у 2015 році частка сільського господарства у сукупності із мисливством і лісовим господарством становила 21,8 %, що на 9,5 % більше за частку сфери транспорту та зв'язку і лише на 4,7 % менше переробної промисловості. Місце та роль сільського господарства Оратівського району можна оцінити за даними таблиці 2.1.

Таблиця 2.1 – Місце сільського господарства в економіці [30]

Показники	2005	2010	2013	2014	2015	2015 р. до 2005 р., +/-
Кількість зайнятого населення, тис осіб						
Усього зайнято	425,1	431,3	442,9	416	406,2	-18,9
Сільське господарство, мисливство, лісове господарство, рибальство, рибництво	147,2	118,8	148,3	130	126,8	-20,4
Питома вага, %	34,6	27,5	33,5	31,3	31,2	-3,4
Середньооблікова кількість працівників, тис. осіб						
Усього	205,52	183,4	172,2	170,2	157,8	-47,72
Сільське господарство, мисливство, лісове господарство	30	13	12,7	12,4	11,3	-18,7
Питома вага, %	14,6	7,1	7,4	7,3	7,2	-7,4
Середньомісячна номінальна заробітна плата працівників, грн.						
Усього	553	1659	2359	2527	2994	+2441
Сільське господарство, мисливство, лісове господарство	307	1314	2048	2260	3038	+2731
Питома вага, %	55,5	79,2	86,8	89,4	101,5	+46,0
Інвестиції в основний капітал за видами економічної діяльності, у факт. цінах, млн. грн.						
Усього	889,8	2332,5	2976,2	2590	3827,5	+2937,7

Продовження таблиці 2.1

Сільське господарство, мисливство, лісове господарство	122,8	517,2	852,9	591,6	920,6	+797,8
Питома вага, %	13,8	22,2	28,7	22,8	24,1	+10,3
Прямі іноземні інвестиції в область за видами економічної діяльності, на кінець року, млн. дол. США						
Усього	39,3	59,8	63,9	68,9	55,8	+16,5
Сільське господарство, мисливство, лісове господарство	2,7	8,3	10,5	10,6	7,6	+4,9
Питома вага, %	6,9	13,9	16,4	15,4	13,6	+6,7
Валова додана вартість за видами економічної діяльності, у фактичних цінах; млн. грн.						
Усього	3691	10709	16778	19991	-	-
Сільське господарство, мисливство, лісове господарство	957	2206	3925	5351	-	-
Питома вага, %	25,9	20,6	23,4	26,8	-	-
Фінансовий результат підприємств до оподаткування, тис. грн.						
Усього	131,4	197,9	297,2	-5796,2	-2088	-
Сільське господарство, мисливство, лісове господарство	71,9	638,4	78,8	-1828,6	257,5	-
Питома вага, %	54,7	322,6	26,5	-	-	-

Як бачимо, сільське господарство Оратівського району займає вагоме місце за такими показниками як: чисельність зайнятого в галузі населення (понад 31 %), Обсяг інвестицій в основний капітал (понад 24 %), обсяг прямих іноземних

інвестицій (13,6 %), валова додана вартість (26,8 % за даними 2014 р.). Відмітимо, що практично за усіма названими показниками окрім загальної кількості зайнятого населення, питома вага сільського господарства області зростає в структурі загальнооекономічних показників регіону. В даному контексті відмітимо також переважання рівня заробітної плати, яка встановилася в галузі в останній рік над середнім рівнем по економіці регіону, а також переважання фінансових показників. Таким чином, агропродовольчий сектор не тільки володіє значним обсягом ресурсів, але й демонструє високий рівень показників і їх позитивну динаміку [16; 17; 18].

Основним джерелом формування майна і отримання доходу більшості підприємств є реалізація продукції [20]. В умовах аграрного виробництва цей процес характеризується рядом особливостей, які обумовлюються сезонним характером виробництва, низьким рівнем товарності продукції й оборотності капіталу. Основні показники діяльності сільськогосподарських підприємств Оратівського району наведено в таблиці 2.2.

Таблиця 2.2 – Основні показники діяльності підприємств галузі сільського господарства [30]

Показники	2005	2010	2013	2014	2015	2015 р. до	
						2005 р., %	2010 р., %
Чистий прибуток, збиток (сальдо), млн.грн.	68,3	637,5	75,4	-1829	249,7	365,6	39,2
Підприємства, які одержали чистий прибуток							
відсотків до загальної кількості підприємств	71	71,9	76,7	81,2	85,5	120,4	118,9
сума прибутку, млн.грн.	96,7	734,3	689,5	1379,3	3202,9	в 33,1 р.б.	в 4,4 р.б.

Продовження таблиці 2.2

Підприємства, які одержали чистий збиток							
відсотків до загальної кількості підприємств	29	28,1	23,3	18,8	14,5	50,0	51,6
сума збитку, млн.грн.	28,4	96,8	614,1	3207,9	2953,2	в 104 р.б.	в 30,5 р.б.
Рівень рентабельності всієї діяльності, %	9,9	20,7	5,7	-7,1	22,9	231,3	110,6
Середньооблікова кількість найманих працівників, тис. осіб	28,1	11,9	13,4	13,3	11,3	40,2	95,0
Середньомісячна номінальна заробітна плата працівників, грн.	292	1278	2048	2260	3038	в 10,4 р.б.	237,7

Як бачимо з таблиці, загальний економічний стан сільськогосподарських підприємств протягом періоду дослідження покращується, і хоча обсяг чистого прибутку у порівнянні із 2010 роком суттєво зменшився, але відсоток підприємств, які отримали прибутки – збільшився, так само, як і їхня сума прибутків. Проте, не зважаючи на зменшення відсотку збиткових підприємств, їхня сума збитків суттєво зросла – в 104 рази у порівнянні із 2005 роком і в 30,5 разів у порівнянні із 2010 роком. Тобто, борги окремих підприємств, не зважаючи на зменшення чисельності збиткових суб'єктів господарювання, зросли настільки суттєво, що перевершили усі позитивні тенденції галузі в цілому. В найбільшій мірі це обумовлено нераціональною фінансово-кредитною діяльністю окремих підприємств.

Ефективність функціонування господарських структур обумовлюється якісною стороною організації виробничих та економічних процесів, в результаті чого підвищується віддача основних і оборотних засобів, зростає продуктивність

праці, створюються умови для збільшення обсягів виробництва й реалізації продукції, забезпечується розширене відтворення. Власне, ефективність є поєднанням двох основних категорій: результату й витрат, понесених на його досягнення [23]. Тому їхнє дослідження є відправним моментом у процесі визначення ефективності господарювання.

Функціонування сучасних аграрних формувань в умовах ринкового середовища обумовлює ряд важливих положень, які впливають на показники їхньої діяльності, це вільне підприємництво, відповідно до якого власник (власники) сам вибирає напрям вкладення капіталу, його розмір, спосіб організації бізнесу, визначення параметрів виробничої й управлінської систем. Основні ж зусилля в таких умовах спрямовуються на отримання якнайбільшого ефекту при найменших затратах [24]. Ці положення стосуються підприємств усіх організаційних форм за умови, що вони не належать до групи неприбуткових.

Ефективність сільського господарства досягається за рахунок єдності багатьох факторів, серед яких високий рівень забезпеченості трудовими та земельними ресурсами, достатнє матеріально-технічне забезпечення, раціональна організація виробничо-технологічних операцій, маркетингу та логістики [25]. За умови забезпечення стабільного нормативного поля та цінової підтримки аграрні підприємства можуть успішно функціонувати, забезпечуючи собі прибуток та розширене відтворення.

Таблиця 2.3 – Ефективність сільськогосподарського виробництва в сільськогосподарських підприємствах [30]

Показники	2000	2005	2010	2015	2015 р, до +-		
					2000	2005	2010
Прибуток, збиток (-), від реалізації сільськогосподарської продукції, млн.грн.	-13,6	23,2	322,5	2486,4	+2500	+2463,2	+2163,9

Продовження таблиці 2.3

Показники	2000	2005	2010	2015	2015 р, до +/-		
					2000	2005	2010
у тому числі							
продукції рослинництва	37,4	25,3	317,1	2200,7	+2163,3	+2175,4	+1883,6
продукції тваринництва	-51	-2,1	5,4	285,7	+336,7	+287,8	+280,3
Рівень рентабельності (збитковості) виробництва сільськогосподарської продукції, %	-4,7	6	16,1	39,9	+44,6	+33,9	+23,8
у тому числі							
продукції рослинництва	22,8	8,7	18,1	42,2	+19,4	+33,5	+24,1
продукції тваринництва	-41,3	-2,2	2,1	28,3	+69,6	+30,5	+26,2

Як бачимо з таблиці 2.3, рівень прибутковості аграрного виробництва у порівнянні із усіма базами порівняння зріс. Значно кращі показники зафіксовано у рослинництві, проте у тваринництві позитивні тенденції також помітні. Особливістю поданого порівняння є те, що в рослинництві позитивні тенденції мають стійкий характер і в значній мірі сповільнюються, тоді, як в тваринництві ріст показників намітився лише в останні роки і тому пришвидшується.

2.2. Державне регулювання цін на ринку сільськогосподарської продукції

Реформування аграрної сфери передбачає здійснення багатьох заходів, серед яких провідне місце займає формування повноцінних товарних ринків сільськогосподарської продукції із відповідними інституціями. Аграрні товарні ринки на даний час є одними із найбільш урегульованих в законодавчому та нормативному плані. Вони володіють достатньою кількістю важелів, які покликані сприяти його розвитку, запобігати нестабільності та значним ціновим коливанням. Однією із найважливіших інституцій аграрних товарних ринків є Аграрний фонд [27]. Аграрний фонд створений у відповідності із законом про підтримку сільського господарства і є спеціалізованою бюджетною установою, уповноваженою реалізовувати цінову політику АПК України. Основні функції фонду зображено на рис. 2.1.

Рисунок 2.1 – Основні функції Аграрного фонду [27]

Як бачимо з рис. 2.1, створення Аграрного фонду не було зумовлено необхідністю забезпечення нових функцій на ринку, а, швидше, потребою у

забезпеченні функцій цінового регулювання, кредитного забезпечення та створення продовольчого резерву єдиною спеціалізованою державною установою, яка б не була обтяжена вантажем попередньої діяльності чи обмежена потребою забезпечувати надто вузьку сферу державних потреб.

Основною функцією і причиною створення Аграрного фонду є забезпечення цінової політики на аграрних та агропромислових ринках, зокрема на ринку зерна, борошна, сої, льону, ріпаку, соняшнику, хмелю, бурякового цукру. Сам же механізм цінового регулювання здійснюється через визначення мінімальної та максимальної ціни на названі товари та застосування, при потребі, фінансової чи товарної інтервенції. Основою для товарних інтервенцій є державний продовольчий резерв, який створюється за рахунок фінансових інтервенцій. Його розмір визначений законодавчо і передбачає поступове збільшення.

Основними дискусійними питаннями в сфері цінового регулювання ринку Аграрним фондом є його недостатня забезпеченість фінансовими та матеріальними ресурсами, а також ряд нестиковок в нормативних документах [20; 21; 22]. Так, зокрема, створення державного продовольчого резерву передбачає здійснення фінансових інтервенцій на ринку і закупівлі, внаслідок цього, по мінімальних цінах встановленого обсягу продукції.

Як наслідок, на даний момент часу, цінове регулювання ринку Аграрним фондом не дає можливості говорити про його велику ефективність, зважаючи на проблеми пов'язані із формуванням державного продовольчого резерву. Проте, в перспективі, саме діяльність Аграрного фонду, спрямована на забезпечення прозорості операцій із зерном на ринку може сприяти детінізації відносин в сфері.

Як уже було сказано вище, основа діяльності Аграрного фонду України визначається ціновими межами на об'єкти державного цінового регулювання, які встановлюються в законодавчому порядку на маркетинговий період (табл. 2.4). Окрім цінового регулювання, Аграрний фонд діє в сфері продовольчої безпеки шляхом стабілізації цін на продовольство і сировину для харчової промисловості.

Так, в умовах надмірного ажіотажу чи дефіциту на ринку він здійснює товарні інтервенції, які діють на пониження ціни на продовольство.

Таблиця 2.4 – Мінімальні та максимальні інтервенційні ціни на об'єкти державного цінового регулювання у 2016/2017 маркетинговому періоді, у тис.грн. за 1 тону [21; 22]

Товар	Мінімальна ціна	Максимальна ціна
Пшениця групи А		
1 клас	3,7	4,2
2 клас	3,7	4,1
3 клас	3,6	4,0
Пшениця групи Б		
4 клас	3,5	3,9
5 клас	3,4	3,8
6 клас	3,3	3,8
Жито		
1 клас	3,5	3,9
2 клас	3,4	3,9
3 клас	3,3	3,8
Гречка		
1 клас	15,1	17,0
2 клас	15,0	16,9
3 клас	24,9	16,8
Кукурудза		
3 клас	3,3	3,9
Цукор-пісок (буряковий)	11,6	13,2

Аналіз досвіду побудови системи органів державного управління у зарубіжних країнах свідчить про переважне використання такої моделі розподілу управлінських функцій у сфері продовольчого забезпечення, коли функції по управлінню продовольчим забезпеченням розподіляються між органами державної влади - міністерствами, департаментами, які визначають основні напрямки розвитку державної політики у цієї сфері, та державними (національними) компаніями, фондами, створеними для безпосередньої участі у процесі продовольчого забезпечення.

В Україні управлінські функції у сфері продовольчого забезпечення розподілені між Міністерством аграрної політики та продовольчого забезпечення (державне управління) та спеціально створеним органом Аграрним фондом, на який покладено здійснення функцій господарського управління у сфері цінового регулювання

Встановлення різного правового режиму для державних продовольчих запасів, які надходять до інтервенційного фонду та фонду резерву, заслуговує позитивної оцінки, оскільки запровадження у вітчизняному законодавстві такої моделі побудови системи продовольчих фондів створює належні умови для ефективного використання продовольчих запасів. Як свідчить досвід інших країн [24; 25; 26], де функціонує єдина (нерозподілена) система продовольчих фондів, змішування продовольчих інтервенційних та резервних продовольчих запасів може призвести до неможливості їх використання за цільовим призначенням. Заставна закупівля є елементом державної підтримки виробника сільськогосподарської продукції, зокрема, зерна. Зазначений вид закупівель застосовується у разі надання Аграрним фондом бюджетної позики виробнику зерна, яке є об'єктом державного цінового регулювання.

Способом забезпечення повернення бюджетної позики є застава зерна, яка оформлюється шляхом передання кредитору подвійного складського свідоцтва. У разі, коли бюджетна позика або плата за її використання не були погашені у строк, передбачений договором, предмет застави підлягає зарахуванню до державного інтервенційного фонду, і на нього поширюється

правовий режим продовольчої продукції, призначеної для використання в інтервенційних цілях.

Делеговані організаційно-господарські повноваження - це повноваження Аграрного фонду, реалізація яких потребує відповідного рішення Кабінету Міністрів України [26]. До таких повноважень належать: здійснення закупівлі або продажу визначених об'єктами державного цінового регулювання товарів, не пов'язаних з державним ціновим регулюванням, а також матеріально-технічних ресурсів для потреб сільськогосподарських товаровиробників; здійснення експорту об'єктів державного цінового регулювання.

Як свідчить аналіз повноважень Аграрного фонду, основним його призначенням є виконання функцій господарського управління у сфері продовольчого забезпечення, зокрема, щодо впливу на ціноутворення на продовольчому ринку.

Таким чином, аграрний фонд відіграє досить важливу роль у формуванні ринкових відносин в АПК. Реалізація ним функції цінового регулювання з допомогою фінансових та товарних інтервенцій дозволяє в окремі періоди вирівнювати цінове коливання на основну групу зернових, а надання позик під заставу зерна – сприяє покращенню кредитування в аграрній сфері. Проте, на даний час діяльність Аграрного фонду характеризується недостатньою ефективністю, яка зумовлена обмежене фінансування із бюджету, проблемами моніторингу зернового ринку. Усунення його дії організованим товарним ринком, низьким рівнем фіна названих недоліків дозволить Аграрному фонду стати одним із основних суб'єктів зернового ринку України та забезпечити ефективність галузі.

Отже, в результаті аграрної реформи відбулися значні зміни у виробничо-майнових відносинах в плані формування нових господарюючих суб'єктів на основі ринкових відносин. Внаслідок цього сформувалися різноукладні сільськогосподарські підприємства, що функціонують на умовах вільного підприємництва в системі агропродовольчого виробництва. Особливості їхнього функціонування в даному аспекті визначаються багатьма чинниками, проте, в

їхню основу покладено забезпеченість ресурсами, ступінь організованості технологічних і управлінських процесів, кон'юнктура ринку, особливості й спрямованість державної аграрної політики тощо.

Встановлено, що система земельних відносин, сформована в процесі реформ, призвела до подрібненості сільськогосподарських угідь, сільськогосподарських підприємств і нерівномірного їхнього розподілу. В результаті відбулися процеси концентрації земель, які забезпечили можливість для поглинання більших підприємств меншими. В перспективі це може зумовити скорочення кількості підприємств та їхнього укрупнення. Дослідження динаміки розмірів земельних наділів сільськогосподарських підприємств показало існування стійкої тенденції до концентрації земельних угідь в межах великих аграрних формувань, скорочення загальної чисельності сільськогосподарських підприємств, особливо тих, що володіють малим чи порівняно малим земельним наділом.

Аналіз процесів розвитку аграрного підприємництва показав, що формування господарських структур ринкового типу не дозволить значно впливати на виробничі показники сільського господарства до тих пір, доки частка господарств населення по виробництву багатьох видів продукції переважає. Тому політика держави повинна спрямовуватися на об'єднання господарств населення у великі господарства на основі вільної згоди й участі у розподілі прибутку.

РОЗДІЛ 3

ШЛЯХИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ АГРАРНОГО СЕТОРУ

3.1 Перспективи розвитку державної аграрної політики в Україні

Одним з найважливіших умов, що забезпечують ефективне функціонування аграрного сектора, є наявність механізму регулювання відбуваються в ньому. Механізм регулювання включає в себе ринковий механізм, а також механізм державного регулювання [27].

Механізми ринкового саморегулювання та державного регулювання мають принципово функціональні відмінності. Вони тісно пов'язані між собою і мають єдину спрямованість на досягнення сталого, ефективного рівноважного соціально-економічного розвитку. Ринковий механізм не в змозі дозволити всю сукупність проблем економічного зростання. У кінцевому рахунку, він залежить від характеру, принципів і пріоритетів використання як ринкових інструментів, так і всієї системи державного економічного та адміністративного регулювання. Активна стимулююча і регулююча роль ринкового механізму реалізується більш результативно при його підпорядкуванні адекватним законам ринку гнучкою системою державного регулювання.

Для АПК ця гнучкість важлива у зв'язку з його специфікою: просторової розсосередженістю, різноманіттям умов виробництва, серйозно різняться в окремих регіонах, і сезонністю, необхідністю оперативної реалізації швидкопсувної продукції, особливо малорентабельної. Державне регулювання обов'язково має бути присутнім в ринковій економіці. Не може бути ефективним сільськогосподарське виробництво, побудоване і функціонує тільки з урахуванням ринкових принципів. Сільське господарство залишається для держави пріоритетною галуззю, оскільки є основою, насамперед, продовольчого забезпечення населення. Ця проблема має не тільки економічний, а й соціальний, і політичний аспекти.

Сільське господарство є однією з небагатьох галузей економіки як в розвинених, так і в країнах, що розвиваються, які схильні посиленому державному регулюванню. Це пояснюється рядом обставин. По-перше, з позицій держави сільськогосподарський ринок вважається одним з пріоритетних, оскільки його стан визначає вирішення таких державних завдань, як забезпечення продовольчої безпеки країни та соціальної захищеності населення. По-друге, ірраціональний характер ринкових відносин у сільському господарстві породжує специфічні для цієї сфери економіки «провали ринку»: диспаритет цін на агропродукцію та спожиті у агровиробництві ресурси промислового походження («ножиці цін»), фермерська проблема, непередбачувані коливання цін тощо.

Окремі вчені вважають, що державний вплив на сільське господарство та інші сфери АПК ефективно, якщо воно базується на наступних принципах [29]:

- товаровиробники, в основному, здійснюють відтворення на засадах самофінансування за рахунок власних накопичень, а конкретні державні заходи щодо їх підтримки і регулювання є додатковими;
- ринкові методи і інструменти, що застосовуються диференційовано на основі програмно-цільового підходу, повинні стимулювати товаровиробників до інтенсифікації виробництва і підвищення його ефективності.

Сучасна концепція державного регулювання базується на наступних принципах [34]: по-перше, сільгосптоваровиробників працюють на самофінансуванні, заходи підтримки є додатковими для забезпечення нормальних умов господарювання, по-друге, регулюючі важелі та інструменти повинні орієнтувати товаровиробників на більш ефективне господарювання, і їх необхідно застосовувати суворо диференційовано.

Загалом, регулювання здійснюється у кожній сфері життєдіяльності людини, проте не слід плутати його з адміністративним втручанням у ринковий процес. Але теорія конкурентного ринку дає підстави вважати, що адміністрування в регулюванні також може мати місце, особливо стосовно монополізму в ціноутворенні й у формуванні каналів збуту продукції. Саме два

останні негативні явища найбільше дошкучають вітчизняному сільському господарству.

Проблеми розвитку та регулювання аграрного ринку мають переважно інституціональний характер, адже національна економіка визнана ринковою. Серед них основними вважаємо [35; 28; 29]:

- 1) монополізм на ринках продовольства й затратний характер ціноутворення на продукцію, споживану сільським господарством, що уособлюють диспаритет цін й нееквівалентність міжгалузевого обміну;
- 2) зростання виробничих витрат і зниження цінової конкурентоспроможності сільськогосподарської продукції;
- 3) дисфункціональність ринкової інфраструктури;
- 4) недосконалість ринкового механізму регулювання й саморегулювання, не-ефективність створених державою інститутів сприяння функціонуванню ринку в аграрній сфері.

Науковий пошук у даному напрямі дослідження дає змогу викласти певні бачення щодо причин і наслідків наведених вище проблем [35].

Перша проблема — ціноутворення і ринок. Проблема ціноутворення акумулює основні питання дохідності (прибутковості) виробництв. Показовим у цьому плані виявився 2008 рік, в якому ціни, а отже й прибутковість реалізованої продукції, знизилися (яскравий приклад — зернові.) при зростанні собівартості. Ринок виявився неспроможним запропонувати виробнику ціну (зерна), яка б забезпечила вагомий прибуток.

Нерозв'язаною залишається проблема формування інформаційного поля у ціновому сегменті (моніторинг і поширення інформації). Поглиблюється диспаритет цін, безпосередній виробник не має доступу до організованих каналів збуту продукції, не одержуючи справедливої ринкової ціну. Щодо аграрного товаровиробника проявляється така особливість – ціни на сільськогосподарську продукцію-сировину формуються ринком, конкуренцією, а на продовольчі товари – затратним методом.

Друга проблема – зростання виробничих витрат і зниження цінової конкурентоспроможності сільськогосподарської продукції, що зумовлює збитковість виробництва. Першопричиною її існування є диспаритет цін і порушення еквівалентності обміну (диспаритет на рівні близько 7 разів), сільськогосподарські товаровиробники фактично вимушені працювати в умовах обмеженості фінансових можливостей щодо відтворення вкладених у виробництво активів. Ринок неспроможний сформувати ціну на сільськогосподарську продукцію, рівень якої був би достатній для відтворення вкладених у виробництво активів. Адже ціноутворення на сільськогосподарську продукцію не забезпечує прибутковості авансованого капіталу, адекватної середньому рівню по економіці держави, тому потрібна державна підтримка.

Третя проблема – дисфункціональність ринкової інфраструктури. Сформована інфраструктура аграрного ринку виявилася неефективною, а безпосередні виробники сільськогосподарської продукції не мають доступу до організованих каналів збуту. Інфраструктура аграрного ринку в Україні поки що не відіграє структуроутворювальної ролі щодо регулювання товаропотоків, забезпечення ринкового ціноутворення, а головне – формування ефективних каналів збуту, полегшуючи рух продукції від виробника до споживача та обмежуючи прояви монополізму. Інституційне забезпечення інфраструктурної ланки аграрного ринку наслідують чимало проблем, серед яких відсутність ефективного, функціонального інституту біржової торгівлі. Наявність великої як для України кількості бірж поки що не принесла позитивного результату для аграріїв, біржова торгівля мінімальна за обсягами. Обслуговуюча кооперація практично не розвивається, не створено достатньої кількості оптових ринків сільськогосподарської продукції.

Четверта проблема — недосконалість ринку, механізму його регулювання і саморегулювання. Нині важко заперечувати той факт, що аграрний ринок в Україні виявився найбільш інституціонально нестійким, особливо щодо типології конкурентних ознак і методології функціонування, регулювання та саморегулювання. Причина в тому, що в аграрній економіці з найбільшими

проблемами проходить утвердження інститутів ринку, особливо на мікрорівні. На неналежному рівні втілюються сформовані наукою науково-методологічні засади цього процесу та підтверджені досвідом передових економік практичні механізми ринкової взаємодії в частині дій об'єктивних економічних законів і ролі держави у регулюванні ринку.

Отже, наявність необхідної ресурсної бази не гарантує розвиток галузі. Догляд держави від оптимізації міжгалузевих пропорцій, виконання інших своїх функцій у галузі економіки, стимулювання імпорту продовольства, часта зміна правил гри, створення інших перешкод розвитку вітчизняного АПК може призвести до банкрутства галузі незалежно від рівня її оснащеності ресурсами.

І навпаки, прояв реальної турботи про сільськогосподарських товаровиробників, наприклад, забезпечення їм доступу до ринків збуту, здійснення гарантованих закупівель за обґрунтованими цінами хоча б 50-70% зерна, реальний захист прав власності, здійснення інших заходів, що створюють перспективи та більшу визначеність в економіці, дозволить суттєво збільшити обсяги виробництва при тих же ресурсах.

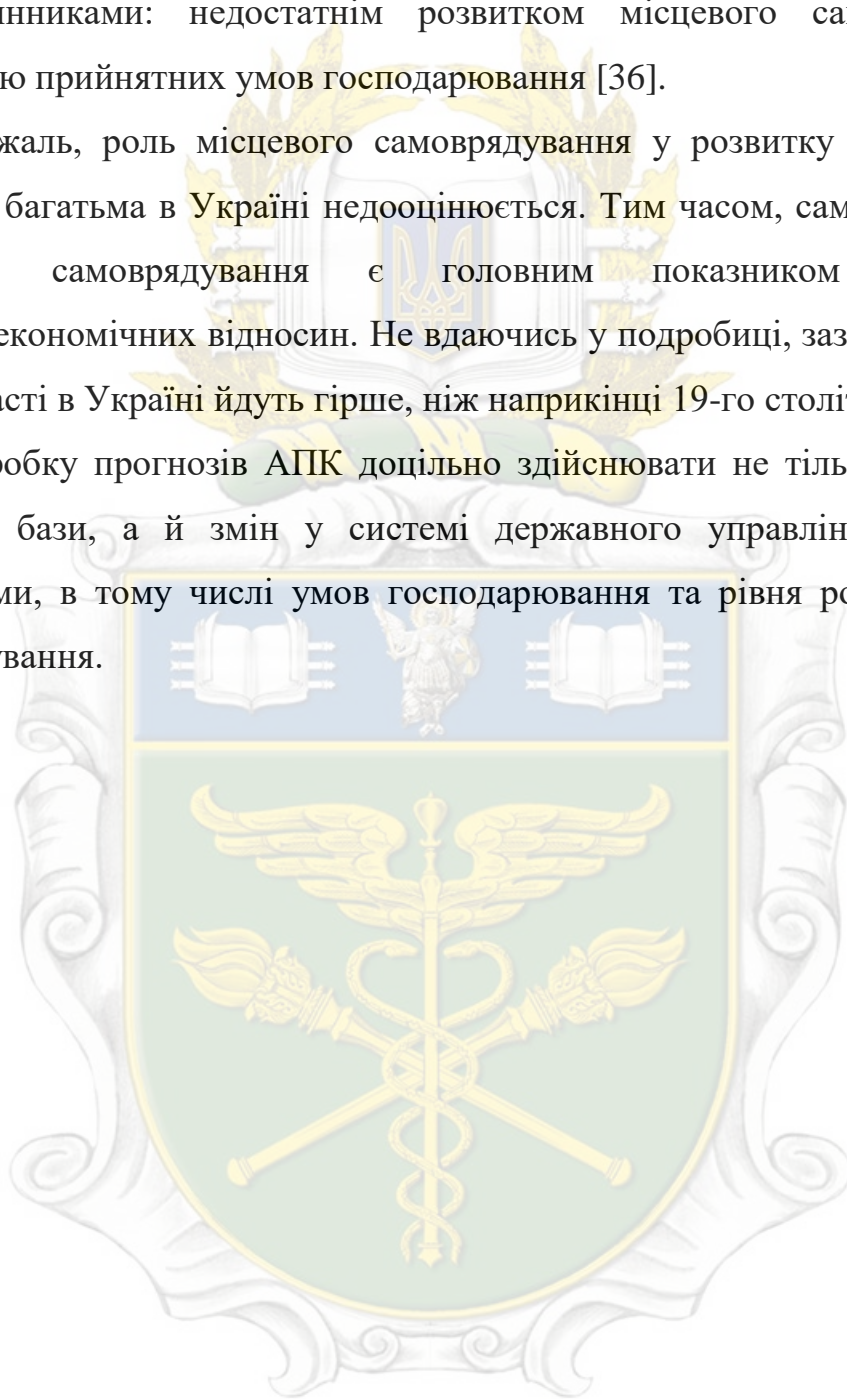
Все це свідчить про те, що в методах прогнозу розвитку АПК, особливо розрахованих на 2-3 роки і більше, доцільно враховувати зміни в системі державного управління економікою. Поки ці зміни не призвели до поліпшення умов господарювання. З цього випливає, що в управлінні економікою України жодних позитивних змін не відбувається. Значить, в найближчій перспективі прогнози в АПК не можуть бути оптимістичними. Зараз на всіх рівнях активно обговорюються стратегії розвитку АПК. Субсидування в рамках проекту «Розвиток АПК» процентних ставок за кредитами, отриманими на будівництво і модернізацію тваринницьких комплексів, також не гарантує розвиток галузі.

Дослідження показують, що для розвитку АПК необхідно здійснити демократизацію державного управління, демонополізацію економіки, мати стійкі і ефективні інститути влади, здатні забезпечити захист особи і прав власності. Правильне здійснення цих процесів має привести до розвитку місцевого самоврядування на селі, створення багатокладної економіки і прийнятних умов

господарювання для всіх типів формувань АПК, включаючи малі. Багатоукладна економіка, хоча і з явними перекосами, в Україні вже створена. У зв'язку з цим зростання ефективності та конкурентоспроможності АПК країни гальмується двома чинниками: недостатнім розвитком місцевого самоврядування та відсутністю прийнятних умов господарювання [36].

На жаль, роль місцевого самоврядування у розвитку АПК і сільських територій багатьма в Україні недооцінюється. Тим часом, саме рівень розвитку місцевого самоврядування є головним показником демократизації суспільноекономічних відносин. Не вдаючись у подробиці, зазначу, що справи в даній області в Україні йдуть гірше, ніж наприкінці 19-го століття.

Розробку прогнозів АПК доцільно здійснювати не тільки з урахуванням ресурсної бази, а й змін у системі державного управління економікою і територіями, в тому числі умов господарювання та рівня розвитку місцевого самоврядування.

3.2. Обґрунтування напрямів вдосконалення державного регулювання аграрного підприємництва

Система аграрного підприємництва є складовою цілісної економічної системи країни. Вона формується на основі економічних та державних законів, підлаштовується до умов, які формує зовнішнє середовище. Відповідно до цього, невід'ємним елементом впливу на розвиток аграрного підприємництва є державний апарат управління. Його вплив реалізується в межах чинної державної політики. Яка на сьогодні утворює симбіоз вільного ринку та помірною протекціонізму. Найбільшим недоліком такого поєднання на сьогодні є неефективність регулятивних та ринкових інституцій, що проявляється в частих диспропорціях, перегибах, ажіотажних проявах та відсутності стабільного та прогнозованого середовища.

В таких умовах, в системі ведення аграрного бізнесу в Україні важливе місце відводиться державному механізму підтримки підприємництва та бізнесової ініціативи. В даний час ефективність таких заходів має досить обмежений вплив на економічний стан та конкурентоспроможність аграрних підприємств, що пояснюється несистемністю та епізодичністю заходів державного впливу, відсутністю чіткого алгоритму та правил ведення аграрного бізнесу в сьогоднішніх умовах [30; 35].

З метою забезпечення ефективного функціонування підприємницьких структур, що господарюють в аграрній сфері, держава може використовувати стимулюючий та примусовий інструментарій, який активізує підприємливість та ініціативу. При цьому координаційна функція державної підтримки реалізується в межах відповідної методології, яка базується на мінімізації сукупних витрат сільськогосподарських товаровиробників, а також на заміщенні трансакційних витрат селянських (фермерських) господарств і сільськогосподарських організацій. Механізм державної підтримки господарської підприємливості та ініціативи формують такі інструменти, як бюджетне фінансування програм і проектів розвитку агропромислового комплексу (АПК); цінова підтримка

виробничого підприємництва; пільгове кредитування та страхування ризиків підприємницької діяльності; уведення лізингових процедур та пільгове оподаткування господарств і переробних підприємств (рис. 3.1).

Слід відзначити, що в сукупності наведених інструментів бюджетному фінансуванню відводиться інтегруюча роль не тільки в освоєнні основних галузей сільського господарства, але й у наданні фінансових послуг для суб'єктів трансформаційного підприємництва. Завдяки цьому в підприємців з'являються стимули до поглибленої трансформації, тому що частину їх сукупних витрат покривають кошти з державного бюджету.

Цінова підтримка є важливим фактором нівелювання негативних ринкових коливань, які являються природними для більшості ринкових систем. При цьому цінова підтримка використовує як ринкові, так і адміністративні важелі. Сутність ринкових полягає у здійсненні впливу на співвідношення попиту і пропозиції товарів на ринку, що обумовлює зміну кривої попиту і пропозиції та зміщення рівноважної ціни до бажаного рівня (рис. 3.1).

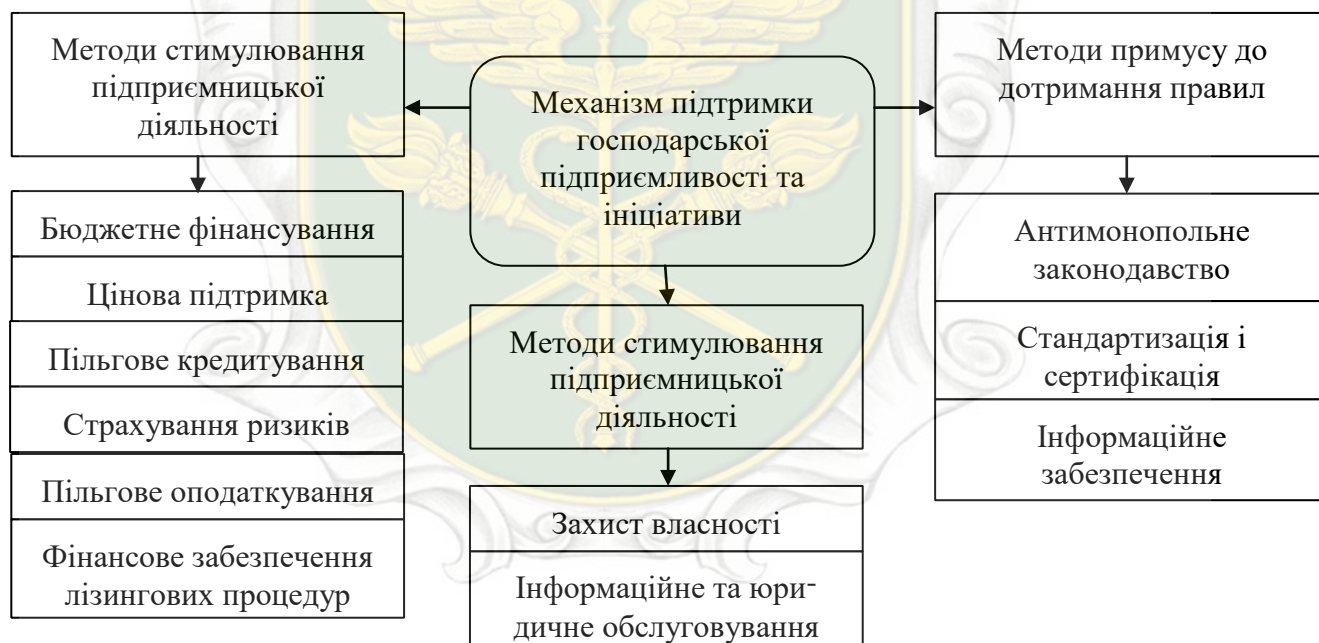

Рисунок 3.1 – Механізм державної підтримки господарської підприємливості та ініціативи [35; 30]

Актуальним інструментом такого впливу цінові та фінансові інтервенції, які здійснює Аграрний фонд України в ситуація суттєвого зниження чи підвищення ціни на стратегічно важливі види продукції. Загалом, проблема ціноутворення в аграрному секторі має свої особливості, які полягають у тому, що висока ціна на продовольство негативно впливає на продовольчу безпеку населення, оскільки знижує купівельну спроможність населення. Надто низька ціна на продовольство негативно впливає на доходи аграрних виробників, відповідно знижує їхню мотивацію до господарської діяльності та розвитку. І навпаки, в період виникнення дефіциту продовольства на ринку і, відповідно, росту ціни на нього суб'єкт цінового регулювання продає раніше викуплену продукцію за нижчими цінами, чим забезпечує збільшення пропозиції і зниження ціни на ринку [30; 35].

Використання адміністративних методів в ціновому регулюванні продовольства в Україні має багато недоліків, які в першу чергу полягають у руйнуванні існуючих рівноважних станів, притаманних ринковій економіці, в тому числі – порушенні принципів вільної конкуренції та здійсненні зловживань по відношенню до окремих суб'єктів на ринку. Взагалі, адміністративне цінове регулювання на ринках агропродовольчої продукції допускається лише за надзвичайних умов та екстремальних ситуацій, пов'язаних із загрозами життю громадян, їх безпеці тощо.

Важливим чинником цінової підтримки аграрних підприємств є також стимулювання розвитку біржової торгівлі, в межах якої виникає можливість прогнозувати ціни, обсяг попиту і пропозиції товарів. Окрім того в межах організованої біржової торгівлі існує можливість страхувати цінові ризики. Відповідно до цього, діяльність уряду країни, спрямована на розвиток форвардних та ф'ючерсних біржових торгів, розвиток мережі біржових установ та створення умов для їх популяризації є важливим інструментом підтримки господарської ініціативи та підприємливості.

Умови формування аграрних підприємств мали суттєвий недолік, який не було враховано в попередні періоди: більшість аграрних підприємств

формувалося на умовах об'єднання земельних та майнових паїв, при цьому жодним чином не врегульовувалися напрями забезпечення їх фінансування як новоутворених суб'єктів господарювання. В результаті процес накопичення фінансових ресурсів чи отримання їх із суміжних галузей зайняв деякий час і, в значній мірі, був реалізований через формування нових типів аграрних підприємств – агрохолдингів.

Проблеми із фінансування операційної діяльності та браком інвестиційних ресурсів підприємці можуть покрити за рахунок запозичених коштів, в тому числі у вигляді кредитів [30; 35]. Проте, нестабільність та низький рівень розвитку української фінансової системи обумовив низький попит на кредитні продукти з боку аграрних підприємств. В таких умовах державі доцільно задіювати інструмент пільгового кредитування аграрного виробництва за рахунок компенсування частини відсоткової ставки банку чи її повного покриття.

Аграрне виробництво є одним із найбільш ризикових видів діяльності. Воно залежить від природо-кліматичних та погодних умов, перебуває під постійним тиском соціальних проблем. За законами ринкової економіки, ризик в підприємстві покривається за рахунок більшої економічної вигоди. Тобто, підприємство, яке здійснює діяльність у більш ризикованому секторі економіки може розраховувати на більший кінцевий результат. Проте, в сільському господарстві такі закони не діють через важливе соціально-економічне значення галузі для суспільства та економіки, а також через ряд інших історичнокультурних аспектів розвитку економічної системи в Україні.

Сільськогосподарське виробництво в Україні належить до видів діяльності із пільговим режимом оподаткування. Відповідно до цього, аграрні підприємств працюють на спрощеній системі оподаткування, що передбачає зменшення до мінімуму кількості податкових платежів, а також зменшення об'єкту оподаткування. Зважаючи на те, що фіскальна функція є однією із основних функцій держави, регулювання економіки повинно формуватися таким чином, щоб податкове навантаження на суб'єкти господарювання було

пропорційним для усіх сфер та видів діяльності, а також дозволяло стимулювати розвиток економіки.

Зважаючи на проблеми аграрних підприємств із матеріально-технічним станом, а також на брак фінансових ресурсів, важливим завданням органів державного управління є сприяння аграрним підприємствам в оновленні та покращенні матеріально-технічного забезпечення агровиробництва. Одним із інструментів такого сприяння є фінансовий лізинг. Сутність фінансового лізингу полягає у створенні сприятливих умов для довгострокової оренди високопродуктивних технічних засобів аграрними підприємствами із правом їх подальшого викупу.

Окремим напрямом сільського розвитку є відродження сільської інфраструктури, яка потребує істотного збільшення обсягів державних інвестицій у її розвиток. Особливо гостро стоїть це питання в умовах, коли переважна більшість сільських бюджетів є дотаційними, а фінансовий стан більшості сільськогосподарських підприємств незадовільний.

Механізм державної підтримки господарської підприємливості та ініціативи дозволяє забезпечити ефективну розстановку продуктивних сил у структурі підприємництва в аграрній сфері, що дозволить успішно вести розширене відтворення [30; 35].

Важливим напрямком діяльності органів державної влади в аграрному секторі економіки є захист прав власності, який формує основу ринкової економіки, за якої в основі взаємовідносин між суб'єктами ринку стоїть визнання прав власності один одного на ресурси, результати праці та інші матеріальні та нематеріальні цінності.

Складність середовища аграрного підприємництва обумовлює потребу у виникненні служб інформаційного та юридичного консультування, здатних фахово забезпечити інформування та обслуговування інформаційних потреб суб'єктів гарного ринку в питаннях, що стосуються врегулювання відносин власності, виробництва, торгівлі та обслуговування аграрних підприємств та інших суб'єктів господарювання аграрного сектора.

Зважаючи на недосконалість нормативно-правового та інституційного поля аграрних відносин, а також на відсутність традицій ведення сільського господарства в умовах ринку, існує потреба в контролі та регулюванні порушень чинних норм, основу в даному випадку складають норми антимонопольного законодавства, спрямовані на встановлення ринкової рівноваги та уникнення будь-яких зловживань з боку компаній, що мають найбільшу частку ринку; норми стандартизації та сертифікації, що посвідчують дотримання підприємствами вимог ведення господарської діяльності, а також, спрямовані на інформаційне забезпечення взаємовідносин між суб'єктами господарювання.

Державні органи є головними центрами впливу на процеси, які відбуваються в аграрному секторі економіки. Залежно від наявності тих чи інших ресурсів, обсягу і якості вироблюваної продукції, змінюється і державний вплив на аграрний сектор економіки. Державна аграрна політика не менш суттєво впливає на обсяг і якість продуктів харчування, ніж погодно-кліматичні умови.

Беручи до уваги багатогранність державного впливу на розвиток конкурентного середовища в аграрному секторі, можна зазначити, що кожен період розвитку потребує перманентного вдосконалення існуючих механізмів й оцінки ефективності державного регулювання ним. Так, в умовах глобалізації, появі нових видів техніки та технологій, поширення генно-модифікованих видів сільськогосподарської продукції, затяжної економічної кризи, з'являються специфічні організаційно-економічні проблеми, які обумовлюють необхідність пошуку нових та удосконалення існуючих механізмів державного регулювання розвитку конкурентного середовища.

Таким чином, метою державного регулювання розвитку конкурентного середовища в аграрному секторі економіки України, на нашу думку, має бути створення умов для сталого соціально-економічного розвитку аграрного сектора економіки через єдність соціальних, економічних та екологічних інтересів суспільства.

Ця мета реалізується завдяки завданням, які залежно від походження створюють відповідну структуру [30; 35]:

- забезпечення високої конкурентоспроможності як самого аграрного сектора економіки так і продукції яка ним виробляється;
- соціальний розвиток сільської місцевості;
- збереження та відродження довкілля;
- забезпечення високого рівня продовольчої безпеки країни.

Наукове обґрунтування комплексного механізму державного регулювання розвитку конкурентного середовища в аграрному секторі економіки вимагає обґрунтування та опису принципово важливих складових комплексного механізму – функціональних механізмів, кожен з яких має свою природу та централізовано регулюється в рамках комплексного механізму, що має забезпечити сталий розвиток.

Розгляд питання про склад і структуру функціональних механізмів є вкрай важливим. У науковців немає однозначної думки, який з них є первісним чи найважливішим, який механізм є механізмом іншого, а який слід вважати окремим механізмом. Зважаючи на складність і взаємозалежність елементів комплексного механізму, досить важко виділити окремі функціональні механізми, які були б лише адміністративними, економічними, правовими або тільки організаційними. Тому, вважаємо важливим завдання аграрної політики узгодження усіх ключових аспектів регулювання аграрного підприємництва та формування на його основі комплексної системи взаємодії усіх факторів та чинників впливу.

Таким чином, розвиток аграрних підприємств в умовах ризику і нестабільності обумовлює потребу в становленні інституції страхування агроризиків, яка повинна формуватися на паритетній основі за рахунок пропорційного залучення до процесу і врахування інтересів усіх суб'єктів: держави, сільськогосподарських товаровиробників та страхових компаній. В роботі пропонується поступовий перехід від найпростіших форм страхових продуктів до комплексного обслуговування страхових ризиків аграрних підприємств.

ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ

1. Аграрний сектор є важливим елементом національної економіки, який здійснює виробництво продовольчих товарів, забезпечує роботою значну частину населення України, є важливим елементом соціального розвитку країни. Основну роль у підтримці сільськогосподарських виробників і стану аграрного сектору в цілому відіграє держава. Її компетентні органи здійснюють різноспрямований вплив на стан сільськогосподарського виробництва та аграрних ринків. Здійснення регулювання аграрного сектору в найбільшій мірі передбачає підтримку сільськогосподарських товаровиробників, що здійснюється за рахунок створення сприятливих умов для їх функціонування, компенсації втрат, страхування від можливих втрат, сприяння в отриманні кредитів тощо.

2. Здійснення аграрної реформи в Україні відбувалося в умовах поступових трансформацій і створення нового інституційного середовища. В результаті аграрної реформи відбулися значні зміни у виробничо-майнових відносинах в плані формування нових господарюючих суб'єктів на основі ринкових відносин.

3. Система земельних відносин, сформована в процесі реформ, призвела до подрібненості сільськогосподарських угідь, сільськогосподарських підприємств і нерівномірного їхнього розподілу. В результаті відбулися процеси концентрації земель, які забезпечили можливість для поглинання більших підприємств меншими. Аналіз процесів розвитку аграрного підприємництва показав, що формування господарських структур ринкового типу не дозволить значно впливати на виробничі показники сільського господарства до тих пір, доки частка господарств населення по виробництву багатьох видів продукції переважає. Тому політика держави повинна спрямовуватися на об'єднання господарств населення у великі господарства на основі вільної згоди й участі у розподілі прибутку.

4. У зв'язку із порушенням паритету цін на сільськогосподарську та промислову продукцію, зношеність техніки та відсталість технологій,

агропромисловий комплекс України без державної фінансової та організаційної підтримки не здатен забезпечити динамічний розвиток галузі, беззбитковість сільськогосподарського виробництва та вихід з конкурентоспроможною продовольчою продукцією на міжнародні ринки. Тому, держава повинна відігравати ключову роль в управлінні розвитком агропромислового комплексу країни.

5. Зважаючи на вагому роль кредитування у фінансовому забезпеченні розвитку аграрного сектора, виявлено потребу в розширенні його інструментів. В результаті цього, важливе місце відводиться іпотечному кредитуванню сільськогосподарських підприємств під заставу землі. Такий інструмент створює умови для залучення підприємствами галузі додаткових ресурсів для модернізації виробничих потужностей та їх розширення. Проте, зважаючи на проблеми із запровадженням ринку землі, оцінкою її вартості, створенням механізму залучення, повернення, використання закладеного майна, в роботі подано ряд пропозицій щодо врегулювання правового поля, створення та визначення обов'язків державного іпотечного банку.

2. Функціонування агропромислового комплексу об'єктивно відбувається в умовах інтеграції та кооперації зусиль основних суб'єктів: підприємств першої, другої, третьої та четвертої сфер АПК. Агропромислова інтеграція відбувається в різних напрямках, із різною метою.

3. Основними проблемами сільських територій в Україні є невідрегульованість формування достатньої податкової бази на місцях, відсутність обґрунтованої та всебічно збалансованої і фінансово забезпеченої державної програми розвитку села, відсутність адекватного механізму реалізації фінансового забезпечення розвитку сільських територій, зруйнована соціальна інфраструктура та відсутність стимулів і коштів на її реконструкцію й розвиток.

4. Можливості партнерств щодо розвитку сільської місцевості є достатньо широкими. Важливим є те, що у рамках партнерств відбувається узгодження інтересів публічного та приватного секторів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Васільєва Л.М. Удосконалення механізму державного регулювання регіональних агропромислових комплексів (міжрегіональна модель). *Економіка та держава*. 2021. № 8. С.102-106.
2. Григоренко Я.О. Особливості державного регулювання аграрного сектору в контексті забезпечення економічної безпеки держави. *Економіка АПК*. 2016. №7. С. 100-105.
3. Лузан Ю.Я. Організаційно-економічний механізм забезпечення розвитку агропромислового виробництва України: монографія. Нац. наук. центр “Ін-т аграр. економіки”. К., 2020. 472 с.
4. Свистун Л.А., Попова Ю.М., Штепенко К.П. Державне регулювання аграрного сектору економіки в контексті забезпечення завдань сталого розвитку. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua>.
5. Шиян Н.І. Державне регулювання економіки. Х.:Формат Плюс, 2018. 384с.
6. Закон України «Про основні засади державної аграрної політики України на період до 2022 року» від 18 жовтня 2005 року. Відом. Верхов. Ради України. 2006. № I. Ст. 17.
7. Волохова І.С. Механізм оподаткування сільськогосподарських виробників: напрями покращення. *Наук. вісник Ужгородського нац. університету. Сер. Міжнародні економічні відносини та світове господарство*. 2017. Вип. 11. С.20–23
8. Все в сім'ю. Чому українські агрохолдинги не люблять платити дивіденди. URL: <https://agroinsider.com.ua/2018/04/17/vse-v-simyu-chomuukra%D1%97nski-agroxoldingi-ne-lyublyat-platiti-dividendi/> (дата звернення: 13.05.2022).
9. Галицький О.М. Організаційно-економічні засади державного регулювання аграрного виробництва в Україні: теорія, методологія, практика : дис. ... д-ра екон. наук : 08.00.03. Чернігів, 2018. 417 с.
10. Господарський кодекс України. URL:

<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15>.

11. Дема Д.І., Карпишин Ю.А., Пивовар А.М., Формування репродуктивного механізму державного регулювання діяльності агрохолдингів. *Ефективна економіка*. 2019. № 4. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=6999>(дата звернення: 13.05.2022).

12. Десять принципів глобального договору ООН. URL: <https://www.unglobalcompact.org/what-is-gc/mission/principles>.

13. Дуб Б. Сучасний стан і тенденції економічної безпеки агрохолдингів в Україні. *Agricultural and Resource Economics : International Scientific EJournal*. 2017. Vol. 3, N. 1. С. 94–107.

14. Ефективні фермери чи неефективні агрохолдинги? URL: <https://latifundist.com/193-efektivn-fermeri-chi-neefektivn-agroholdingi>.(дата звернення: 13.05.2022).

15. Єдина комплексна стратегія та план дій розвитку сільського господарства та сільських територій в Україні на 2015–2020 рр. : проект. URL: <http://minagro.gov.ua> (дата звернення: 13.05.2022).

16. Зверху видніше. URL: <https://business.ua/biznes/item/3615-zverkhuvidnishe> (дата звернення: 13.05.2022).

17. Земельне рабство. Селянам платять копійки за паї, натомість Продають "право оренди" по адекватних цінах. URL: http://texty.org.ua/pg/article/editorial/read/64477/Zemelne_rabstvo_Selanam_plata_t_korijky_za_paji (дата звернення: 13.05.2022).

18. Земельний банк українських агрохолдингів збільшився вперше за останні три роки. URL: <http://www.agrotimes.net/agrarnaya-politika/-zemelnijbank-ukrayinskih-agroholdingiv-zbilshivsya-vpershe-za-ostanni-tri-roki/> (дата звернення: 13.05.2022).

19. Земельний кодекс України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2768-14> (дата звернення: 13.05.2022).

20. Інвестиції, фінансування. URL: http://ucab.ua/ua/doing_agribusiness/umovi_vedennya_agrobiznesu/investitsii_fina_nsuвання (дата звернення: 13.05.2022).

21. Інфографіка: середня орендна плата за землі сільськогосподарського Призначення (паї) в Україні / Держгеокадастр. URL: <http://land.gov.ua/info/infohrafika-serednia-orendna-plata-za-zemlisilskohospodarsko-ho-pryznachennia-pai-v-ukraini-v-2016-rotsi/>(дата звернення: 01.03.2019)
22. Інформація про нормативно грошову оцінку земель / Держгеокадастр.
URL: land.gov.ua/wpcontent/uploads/2016/01/NGO_SG_01_01_2017.xls
(дата звернення: 13.05.2022).
23. Карпишин Ю.А. Методологічні засади державного регулювання діяльності агрохолдингів. *Наук. вісник Мукачівського держ. університету. Сер. Економіка*. 2017. Вип. 1 (7). С. 144–148.
24. Карпишин Ю.А., Сус Л.В. Стратегія державного регулювання соціальної відповідальності агрохолдингів. *Облік і фінанси*. 2017. № 4 (78). С. 162–170.
25. Кулинич П. Емфітевзис як пастка для сільського землевласника, або чому селянам не варто укладати договори про його встановлення?. *Юридичний вісник України*. 2017. URL: <http://yvu.com.ua> (дата звернення: 13.05.2022).
26. Лідери у тваринництві за сплатою податків. *Вісник. Офіційно про податки*. 2017. № 5/6 (7). URL: <http://www.visnuk.com.ua/uk/issue/5628> (дата звернення: 13.05.2022)
27. Могильний О.М., Ходаківська О.В. Агрохолдингизація сільського господарства України: аграрна політика та виклики майбутньому. *Економіка АПК*. 2017. № 6. С. 33–39.
28. Моніторинг земельних відносин в Україні 2016-2017 рр. : [стат.щорічник]. URL: <http://land.gov.ua> (дата звернення: 13.05.2022).
29. На яку суму аграрії поповнили бюджет України. *Вісник. Офіційно про податки*. 2017. № 3/4 (6). URL: <http://www.visnuk.com.ua/uk/issue/5611> (дата звернення: 13.05.2022).

30. Офіційний сайт NAPCO. URL: <http://www.napco.com.au/ourcompany/> (дата звернення: 11.05.2019).
31. Податковий агроконтроль. URL: <http://kurkul.com/spetstemy/podatkovij-agrocontrol> (дата звернення: 13.05.2022).
32. Податковий кодекс України. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua> (дата звернення: 13.05.2022).
33. Сільське господарство України 2016 : [стат. зб.] / за ред. Н. С.Власенко ; Держ. служба статистики України. Київ, 2017. 390 с.
34. Спіжова М.О. Ринок землі сільськогосподарського призначення: сучасний стан та перспективи. *Юридичний вісник*. 2018. Т. 1, № 46. С. 108–112.
35. Стратегія розвитку аграрного сектору. URL: <http://minagro.gov.ua>.
36. У чому сила: Чому агрохолдингів стає все більше. URL: <https://agroinsider.com.ua/2018/06/18/u-chomu-sila-chomu-agroxoldingiv-stayevse-bilshе/> (дата звернення: 13.05.2022).